

The Greek Review of Social Research

Vol 111 (2003)

111-112 Β'-Γ'

Ο ρόλος της νέας τεχνολογίας στην κοινωνική οργάνωση της πόλης και η επιρροή της στα φαινόμενα κοινωνικής ανισότητας, πόλωσης και διαχωρισμού

EYA ΨΑΘΑ

doi: [10.12681/grsr.9225](https://doi.org/10.12681/grsr.9225)

Copyright © 2003, EYA ΨΑΘΑ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

ΨΑΘΑ Ε. (2003). Ο ρόλος της νέας τεχνολογίας στην κοινωνική οργάνωση της πόλης και η επιρροή της στα φαινόμενα κοινωνικής ανισότητας, πόλωσης και διαχωρισμού. *The Greek Review of Social Research*, 111, 175–191. <https://doi.org/10.12681/grsr.9225>

*Εύα Ψαθά**

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΗΣ ΣΤΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ, ΠΟΛΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΥ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Θέμα του άρθρου είναι οι διαφορετικές μορφές επίδρασης της νέας τεχνολογίας στην κοινωνική οργάνωση της σύγχρονης μεταβιομηχανικής πόλης. Οι μορφές αυτές ακολουθούν δύο διαφορετικές κατευθύνσεις: από τη μία, αναφέρονται οι έμμεσες αλλά ιδιαίτερα έντονες επιπτώσεις στην πόλη που αντανακλούν τη διεύθυνση της νέας τεχνολογίας στην οικονομία, ενώ, από την άλλη, αναφέρονται τα χωροκοινωνικά φαινόμενα που αναδύονται μέσα από την εξάπλωση της χρήσης της νέας τεχνολογίας στην αστική καθημερινότητα. Το άρθρο εστιάζει κυρίως στη δεύτερη κατεύθυνση, που σε αντίθεση με την πρώτη παραμένει σε σημαντικό βαθμό ανεξερευνήτη. Σε αυτό το πλαίσιο στοιχειοθετείται η εμφάνιση νέων φαινομένων κοινωνικής ανισότητας, κυρίως ως αποτέλεσμα της ανισότητας στην πρόσβαση στις υποδομές, τη γνώση και τα προϊόντα της νέας τεχνολογίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μελετώντας την πρόσφατη βιβλιογραφία που αναφέρεται στη σύγχρονη πόλη και το σύγχρονο τρόπο ζωής γενικότερα –άλλωστε οι δύο αυτές έννοιες είναι πλέον σχεδόν ταυτόσημες, με το ποσοστό του αστικού πληθυσμού να ανέρχεται σε 70% τουλάχιστον παγκοσμίως– διαπιστώνει κανείς ότι ένα πλήθος όρων και ορισμών έχουν επιστρατευτεί για να χαρακτηρίσουν την εποχή μας: επανάσταση της πληροφορίας, αναδιά-

* Πολιτικός Μηχανικός Ε.Μ.Π., Μ.Sc. Πολεοδομίας Π.Θ., Υποψήφια Διδάκτωρ Ε.Μ.Π..

θρωση της παραγωγής, παγκοσμιοποίηση, κοινωνική ανισότητα, κοινωνική πόλωση. Τα διαφορετικά φαινόμενα που περιγράφονται με τις έννοιες αυτές, χαρακτηρίζοντας τις επιμέρους διαστάσεις της νέας αστικής πραγματικότητας, είναι αλληλένδετα και σχετίζονται άμεσα με τα αποτελέσματα της νέας τεχνολογικής επανάστασης που ακόμη εξελίσσεται. Ακριβώς όπως η βιομηχανική επανάσταση δημιούργησε το αστικό σχήμα που περικλείεται στον όρο «βιομηχανική πόλη», η σύγχρονη πληροφοριακή επανάσταση προκάλεσε τις συνθήκες που καθοδήγησαν το μετασχηματισμό της βιομηχανικής στη νέα μετα-βιομηχανική πόλη. Εκτός από τον όρο «μεταβιομηχανική», που στερείται συγκεκριμένης ποιοτικής χροιάς, αρκετοί μεταφορικοί χαρακτηρισμοί έχουν αποδοθεί τα τελευταία χρόνια στην πόλη. Ονόματα όπως «Πληροφοριακή πόλη» (Castells, 1989), «Αόρατη πόλη» (Batty, 1990), «Τηλέπολη» (Fathy, 1991), «Οικουμενική πόλη» (Sassen, 1991), «Διαδικτική πόλη» (Castells, 1992), «Κυβερνοπόλη» (Boyer, 1996) είναι ενδεικτικά για την ιδιότητα της σύγχρονης μητροπόλης που θέλει να επισημάνει κάθε μελετητής. Άμεσα ή έμμεσα παραπέμπουν στο ρόλο της νέας τεχνολογίας,¹ στη διαμόρφωση των νέων χωρικών μορφωμάτων.

Εστιάζοντας στα κοινωνικά φαινόμενα και τις χωρικές επιπτώσεις τους στην πόλη, η επίδραση της νέας τεχνολογίας στρέφεται προς δύο διαφορετικές κατευθύνσεις. Από τη μία, οι τηλεπικοινωνίες αποτέλεσαν την προϋπόθεση και το σημαντικότερο εργαλείο για τη διεθνοποίηση των παραγωγικών συστημάτων, τη δικτυακή οργάνωση των μεγάλων επιχειρήσεων και το μετασχηματισμό σε μια οικονομία που βασίζεται ολοένα και περισσότερο στην κυκλοφορία και κατανάλωση πληροφορίας και συμβόλων (Lash, 1994· Graham, 1999). Η ανάδειξη των οικουμενοπόλεων (global cities), που έχει ταυτιστεί ως ένα βαθμό με την εμφάνιση έντονων κοινωνικών ανισοτήτων και πολωτικών φαινομένων στην κοινωνία και το χώρο, βασίστηκε σχεδόν εξ ολοκλήρου στην ανάπτυξη της σύγχρονης τηλεπικοινωνιακής τεχνολογίας (Castells, 1996· Graham και Marvin, 1996). Από την άλλη η διείσδυση των τηλεπικοινωνιών σε κάθε βήμα της αστικής καθημερινότητας και η εξάπλωση των ηλεκτρονικών δικτύων σε όλες σχεδόν τις αστικές συναλλαγές δεν μπορεί παρά να επηρεάζει και άμεσα τη λειτουργία του κοινωνικού σχηματισμού της πόλης.

1. Στα πλαίσια της εργασίας, ο όρος «νέα τεχνολογία» αναφέρεται στην πληροφορική και τις τηλεπικοινωνίες, δύο τομείς που θεωρούνται πλέον αλληλένδετοι αποτελώντας την τηλεματική.

Ενώ η σχέση της οικονομικής αναδιάρθρωσης, που έγινε εφικτή με την ανάπτυξη της τεχνολογίας των τηλεπικοινωνιών, με την κοινωνική ανισότητα και την κοινωνική πόλωση, είναι πολυσυζητημένη, ελάχιστες μελέτες έχουν στραφεί στη διερεύνηση των άμεσων επιπτώσεων που έχει η ανάπτυξη, διάδοση και καθημερινή χρήση των τηλεπικοινωνιών στα κοινωνικά μορφώματα της πόλης (Graham και Marvin, 1996· Batty, 1991). Το άρθρο θα αναφερθεί αρχικά στο ρόλο της τηλεματικής στην ανάδειξη των σύγχρονων οικουμενοπόλεων, για να προσανατολιστεί στη συνέχεια στη διερεύνηση της επίδρασης που έχει η διάδοση των τηλεπικοινωνιών στην κοινωνική οργάνωση της πόλης. Ιδιαίτερη αναφορά θα γίνει στο ρόλο των τηλεπικοινωνιών και της πληροφορικής στην εμφάνιση κοινωνικών ανισοτήτων και φαινομένων κοινωνικής πόλωσης και κοινωνικού διαχωρισμού.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΟΠΟΛΕΩΝ

Οι περισσότερες από τις μελέτες που αναφέρονται στο οικονομικό υπόβαθρο ή την κοινωνική δομή της πόλης ξεκινούν με τη διαπίστωση ότι βρισκόμαστε σε μια εξελισσόμενη μεταβατική περίοδο. Είτε αναφέρεται είτε όχι η μετάβαση από τη βιομηχανική στη μετα-βιομηχανική εποχή, από την εποχή του μοντερνισμού σε εκείνη του μετα-μοντερνισμού, από τα φορντικά στα μετα-φορντικά συστήματα παραγωγής, από τη μαζικότητα στην ευελιξία και την προσωποποίηση, πάντα συνδέεται με την πληροφορική τεχνολογική επανάσταση και επεκτείνεται σε όλες τις διαστάσεις της αστικής ζωής. Ακόμη και όταν δεν αναφέρεται καθαρά, ο ρόλος των τηλεπικοινωνιών υπονοείται, όπως στη «συρρίκνωση του χώρου και του χρόνου», που θέτει ο Harvey ως μία από τις συνθήκες του μετα-μοντερνισμού (Harvey, 1989).

Ένας από τους συνηθισμένους όρους που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τις κύριες διαρθρωτικές αλλαγές στην οικονομία των δυτικών πόλεων είναι η «τριτογενοποίηση της παραγωγής». Ο όρος αυτός δεν αποδίδει με επάρκεια το φαινόμενο. Στην πραγματικότητα πρόκειται για μια στροφή της οικονομίας γύρω από τον άξονα της πληροφορίας, της διαχείρισης και της διάδοσής της (Castells, 1996). Η τεχνογνωσία γενικά και εκείνη που προσανατολίζεται στη νέα τεχνολογία ειδικότερα «κρατάει πλέον το κλειδί της παραγωγικότητας και του ανταγωνισμού στην παγκοσμιοποιημένη αγορά» (Newton, 1991). Η διαρκής αναζήτηση της ευέλι-

ξίας, από τη μία, και η ολοένα αυξανόμενη συνθετότητα του οικονομικού συστήματος, από την άλλη, κατεύθυναν την προώθηση της νέας τεχνολογίας. Όταν τα κρίσιμα ζητήματα συντονισμού και επικοινωνίας λύθηκαν, οι μεγάλες επιχειρήσεις οργανώθηκαν δικτυακά, σέροντας το χορό της παγκοσμιοποίησης. Τα στάδια της βιομηχανικής παραγωγής αποδεσμεύτηκαν και σταδιακά αποκεντρώθηκαν, κατευθυνόμενα προς την περιφέρεια, όπως ορίζεται με εθνικά αλλά και οικουμενικά κριτήρια.

Ένα από τα παράδοξα της εποχής είναι και το γεγονός ότι, παρά την ευρεία διάδοση των τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών κάθε είδους και την αποδέσμευση της παραγωγής από τον τόπο, δεν υποβαθμίστηκε ο ρόλος των μεγάλων «βιομηχανικών» πόλεων στη μετάδοση, επεξεργασία και ανταλλαγή πληροφοριών (Moss, 1991). Έτσι, παρά τις αντίθετες προβλέψεις που χαρακτήρισαν τις αρχές της δεκαετίας του '80, επικράτησαν τελικά τάσεις επανασυγκεντροποίησης που όχι μόνο διατήρησαν αλλά ενίσχυσαν σημαντικά το ρόλο των μεγάλων πόλεων, αναδεικνύοντας κάποιες από αυτές σε οικουμενικής εμβέλειας οικονομικά κέντρα. Ο λόγος φαίνεται εκ των υστέρων αρκετά απλός: οικονομίες κλίμακας και αστικοποίησης κατεύθυναν τη συγκέντρωση των εξειδικευμένων πληροφοριακών υπηρεσιών (Sassen, 1991), ακριβώς όπως είχαν κατευθύνει στο παρελθόν τη συγκέντρωση των βιομηχανικών δραστηριοτήτων και τη διαμόρφωση της βιομηχανικής πόλης. Η οικουμενική πόλη λοιπόν μοιάζει να είναι το «παιδί» της νέας τεχνολογικής επανάστασης της πληροφορίας.

Στις δυτικές πόλεις επιχειρήσεις τηλεπικοινωνιών, πληροφορικής και εφαρμογών τους αναπτύχθηκαν, ωθώντας μεγάλες διαρθρωτικές αλλαγές στην αστική αγορά εργασίας. Ταυτόχρονα η αλλαγή της πολιτικής προς την απελευθέρωση και την ανάπτυξη των επενδύσεων οδήγησε σε έκρηξη νέων οικονομικών δραστηριοτήτων. Έτσι τροφοδοτήθηκε εκ νέου η ανάπτυξη των μεγάλων μητροπόλεων που βρίσκονται στο κέντρο των διεθνών ηλεκτρονικών δικτύων (Graham και Marvin, 1996). Ταυτόχρονα όμως ο οικονομικός μετασχηματισμός των πόλεων συσχετίστηκε με την ανάπτυξη της ανεργίας στους παραδοσιακούς κατασκευαστικούς τομείς. Ποιους αφορά επομένως η νέα εποχή οικονομικής και γενικότερης ανάπτυξης των πόλεων; Η αντίφαση παραπέμπει σε ένα εγγενές πρόβλημα ανισότητας της οικουμενικής πόλης.

Ο Castells επισημαίνει ότι η πληροφοριακή οικονομία είναι δυνητικά περισσότερο πολωτική από τη βιομηχανική, αν δεν ασκηθεί κοινωνικός έλεγχος στις δυνάμεις της αγοράς (Castells, 1996). Στην πραγματικότητα η χρησιμοποίηση της νέας τεχνολογίας ως εργαλείου για την επίτευξη ευελιξίας εμπειρείχε τον κίνδυνο της κοινωνικής πόλωσης, μέσω της επαγγελ-

ματικής πόλωσης που είχε ως άμεσο αποτέλεσμα. Η εισαγωγή της νέας τεχνολογίας, αυτοματοποιώντας και αποκεντρώνοντας τα κατασκευαστικά στάδια της παραγωγής, που απασχολούσαν κατά την περίοδο του φορντισμού ένα σημαντικότατο ποσοστό της μεσαίας τάξης, κατάργησε μαζικά «παραδοσιακές» βιομηχανικές θέσεις εργασίας, ενώ ταυτόχρονα δημιούργησε ανάγκη για νέες εξειδικευμένες θέσεις σχετικές με τη διοίκηση των σύνθετων δικτυακών επιχειρήσεων ή την υποστήριξη της αυτοματοποιημένης παραγωγής. Στις μεγάλες μητροπόλεις, που αποτελούν τους κεντρικούς κόμβους των επιχειρήσεων και φιλοξενούν τα «στρατηγεία» των πολυεθνικών κολοσσών, η επαγγελματική και κατ' επέκταση εισοδηματική πόλωση ήταν άμεση και αναπόφευκτη παρενέργεια. Κατά την εικοσαετία 1970-1990, οι χαμηλόμισθοι αυξήθηκαν στη Νέα Υόρκη 16 φορές περισσότερο από τον πληθυσμό, ενώ η ζήτηση σε εξειδικευμένες, και βέβαια καλοπληρωμένες, θέσεις εργασίας ανέβασε το ποσοστό τους στο σύνολο της απασχόλησης σε τέτοιο σημείο, ώστε το 1991 να υπολογίζονται στο ένα τρίτο (Soja, 1992). Οι Graham και Marvin υπολογίζουν ότι ποσοστό 60%-70% των νέων θέσεων εργασίας στο Λονδίνο αφορούν την επεξεργασία, διαχείριση ή διάδοση πληροφοριών. Ο επάνω πόλος της επαγγελματικής διαβάθμισης αποτελείται σχεδόν αποκλειστικά από εργαζόμενους σε κάποιον τομέα της νέας τεχνολογίας (Castells, 1996· Soja, 1992· Knight και Gappert, 1989· Hall, 1991). Στον κάτω πόλο κατευθύνονται μοιραία όσοι δεν διαθέτουν την απαιτούμενη κατάρτιση και είναι υποχρεωμένοι είτε να αντιμετωπίσουν τη χρόνια ανεργία είτε να δεχτούν κάποια από τις προσφερόμενες περιστασιακές, άτυπες και σχεδόν πάντα χαμηλόμισθες βοηθητικές θέσεις εργασίας. Η ανάπτυξη της παραοικονομίας, της υπεργολαβίας και της άτυπης εργασίας ήταν εξίσου «εκρηκτική» με εκείνη της πληροφοριακής οικονομίας (Soja, 1992). Παραοικονομία, άτυπη εργασία, ιδιωτικοποίηση της εργασίας και ουσιαστική κατάργηση των εργατικών συνδικάτων δεν μπορούν, σε συνδυασμό με την αποδυνάμωση του κράτους πρόνοιας, να εγγυηθούν τον κοινωνικό έλεγχο που θέτει ο Castells ως παράγοντα πιθανό να αναχαιτίσει τα πολωτικά φαινόμενα. «Η παγκόσμια πληροφοριακή οικονομία της νέας τεχνολογίας σαρώνει την πόλη, κρατά τους πόρους που έχουν προστιθέμενη αξία (είτε είναι χώροι είτε είναι άνθρωποι) και πετά τις φτωχές αγορές και τους ανειδίκευτους εργάτες...» (Castells, 1996).

Έτσι η κατανομή των δυνατοτήτων που παρέχει η νέα τεχνολογία μέσα στον αστικό χώρο επιβαρύνει την προϋπάρχουσα πόλωση της αστικής κοινωνίας. Για κάποιους ο κόσμος αποτελεί ένα και μοναδικό διεθνές σύστημα έτοιμο για επεξεργασία, ενώ για άλλους, τους εγκλωβισμένους

στα «πληροφοριακά γκέττο» (Marvin, 1994) των ίδιων πόλεων, ακόμη και η επικοινωνία με αναλογικό τηλέφωνο είναι εξαιρετικά δύσκολη (Graham και Marvin, 1996). Αυτό είναι το ζήτημα που διαπραγματεύεται το επόμενο κεφάλαιο.

ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ. ΔΥΟ ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ

Θέτοντας υπό αμφισβήτηση τις αποδεκτές ως τώρα θεωρίες για τη φύση του χώρου, του χρόνου και της απόστασης αλλά και τις καθιερωμένες διαδικασίες της αστικής ζωής, η τεχνολογία των τηλεπικοινωνιών βρίσκεται στο επίκεντρο των εξελίξεων που διαδραματίζονται στον αστικό χώρο και την κοινωνία της πόλης. Ταυτόχρονα η πόλη, και ιδιαίτερα η μητρόπολη, προωθεί τη διαρκή ανάπτυξη της νέας τεχνολογίας αφού αποτελεί το κυριότερο κέντρο της ζήτησης των προϊόντων αυτού του τομέα. Αποτέλεσμα αυτών των διεργασιών είναι η τεχνολογία των τηλεπικοινωνιών να μην αφορά πλέον μόνο την «αόρατη» οργάνωση των επιχειρήσεων, αλλά να έχει διεισδύσει σε κάθε βήμα της αστικής καθημερινότητας. Εργασία, συναλλαγές με ιδιωτικές και δημόσιες υπηρεσίες, εμπόριο και ψυχαγωγία διεξάγονται ολοένα και περισσότερο μέσω του διαδικτύου και άλλων μορφών τηλεπικοινωνίας.

Η επίδραση αυτών των εξελίξεων στην κοινωνική οργάνωση της πόλης, και ειδικότερα η σχέση τους με φαινόμενα όπως η κοινωνική ανισότητα και ο κοινωνικός αποκλεισμός, έχει προκαλέσει έντονο διάλογο ανάμεσα στους μελετητές της σύγχρονης πόλης. Από τη μια διατυπώθηκαν αισιόδοξες υποθέσεις ότι η νέα τεχνολογία μπορεί τελικά να αποτελέσει το αντίδοτο για τις κοινωνικές νόσους της βιομηχανικής πόλης, ενώ από την άλλη διαφαίνεται όλο και εντονότερη η απαισιόδοξη προοπτική μιας πολωμένης και καταπιεστικής πόλης, ελεγχόμενης από τους πολυεθνικούς ομίλους, σύμφωνα με τα συμφέροντά τους (Graham και Marvin, 1996· Graham, 1997).

Οι αισιόδοξες απόψεις προέρχονται κυρίως από την «άλλη πλευρά του Ατλαντικού» και βασίζονται στο επιχείρημα ότι οι νέες μορφές επικοινωνίας δίνουν τη δυνατότητα σε μειονεκτικές ή ανήμπορες κοινωνικές ομάδες, ΑΜΕΑ, ηλικιωμένους κ.λπ. να έχουν πρόσβαση στις αστικές εξυπηρετήσεις και να συμμετέχουν ενεργά στα δρώμενα της πόλης (π.χ., Schuler, 1996· Rheingold, 1994· Ballamy, 1996). Επιπλέον η πρόσβαση στην εκπαίδευση, την τέχνη και τη γνώση θεωρείται ότι αφορά πλέον όλους και μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο άρσης των κοινωνικών ανισοτήτων,

πολλές μορφές των οποίων στηρίζονται παραδοσιακά στην άνιση κατανομή αυτών των αγαθών. Το διαδίκτυο αντιμετωπίζεται από αυτή την άποψη ως ένα εξισωτικό και δημοκρατικό μέσο επικοινωνίας, βασισμένο στην κουλτούρα του δημόσιου χώρου (Aurigi, 1997). Στο επιχείρημα που ακούγεται συχνά, ότι οι τηλεπικοινωνίες προκαλούν κοινωνική απομόνωση και αναδεικνύουν πολιτιστικές μορφές που βασίζονται στην παραμονή στο σπίτι, οι πληροφοριακοί «ουτοπιστές», όπως χαρακτηρίζονται από τους Graham και Marvin (1996), αντιπαράθετον το γεγονός ότι η βιομηχανική πόλη ήδη υπέφερε από απομόνωση των κοινωνικών ομάδων, βία και εγκληματικότητα, αρκετά πριν διαδοθεί η χρήση του διαδικτύου. Τώρα υπάρχει τουλάχιστον η δυνατότητα να αποκατασταθεί η συνέχεια των αστικών κοινωνικών δικτύων, έστω και αν χρειάζεται η μεταφορά τους στον εικονικό χώρο (Noam, 1992). Έτσι το διαδίκτυο προβάλλεται ως η λύση για την εξατομικευμένη, κατακερματισμένη και συχνά απειλητική ζωή της αμερικανικής, τουλάχιστον, μεγαλούπολης (Schuler, 1996). Ο Mitchell επισημαίνει επιπλέον ότι το διαδίκτυο απελευθερώνει τους χρήστες του από τα αισθήματα ρατσισμού, ξενοφοβίας, περιφρόνησης και τα αποτελέσματά τους. Η ηλεκτρονική παρουσία και η ηλεκτρονική διεύθυνση είναι απρόσωπη και στηρίζει την επικοινωνία καθαρά στο περιεχόμενο της (Mitchell, 1999).

Ποιοι έχουν όμως πρόσβαση στο διαδίκτυο και τις νέες τηλεπικοινωνιακές μορφές γενικότερα; Πρόσφατη έρευνα (Browning, 1996) περιγράφει το προφίλ των χρηστών του διαδικτύου σε παγκόσμιο επίπεδο: Άντρες, νέοι, λευκοί, υψηλού μορφωτικού επιπέδου και υψηλού εισοδήματος είναι η κυρίαρχη πλειοψηφία των χρηστών. 75% των χρηστών είναι άντρες, περισσότεροι από 75% έχουν πανεπιστημιακή εκπαίδευση και το μέσο εισόδημά τους ξεπερνά κατά πολύ το αντίστοιχο μέσο εισόδημα της χώρας τους, ιδίως στο Ηνωμένο Βασίλειο και τις ΗΠΑ (Browning, 1996). Σχολιάζοντας την έρευνα, ο Aurigi (1997) διατυπώνει με έμφαση την άποψη ότι οι κοινωνικές ανισότητες όσον αφορά την πρόσβαση στα ηλεκτρονικά δίκτυα είναι προφανείς και προκαλούν την εντύπωση ότι η ανάπτυξη του κυβερνοχώρου δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα ακόμη εργαλείο για την ενίσχυση της κυριαρχίας των προνομιούχων. Αν κρίνουμε τη σύγχρονη πόλη παρατηρώντας το ηλεκτρονικό είδωλό της, μοιάζει βαθιά πολωμένη και άδικη, με ακραίες ανισότητες που υποστηρίζονται από την προκατειλημμένη χρήση της τηλεματικής (Graham και Marvin, 1996).

Πλήθος απόψεων έχουν διατυπωθεί σε σχέση με το ρόλο της νέας τεχνολογίας στην ενίσχυση της κοινωνικής ανισότητας. Όλες σχεδόν βασίζονται στο επιχείρημα ότι η πρόσβαση τόσο στα τηλεπικοινωνιακά δίκτυα

όσο και στη χρήση της νέας τεχνολογίας είναι άνισα κατανομημένη στο χώρο της πόλης, εντείνοντας έτσι την πλεονεκτική θέση των «εχόντων» και περιθωριοποιώντας τους υπόλοιπους (π.χ., Castells, 1996· Boyer, 1997· Aurigi, 1997· Massey, 1993· Soja, 1992). Η ιδιωτικοποίηση των μέσων τηλεπικοινωνίας, μια διαδικασία που ολοκληρώνεται σταδιακά σε ολόκληρη την Ευρώπη, ενισχύει το φαινόμενο. Ενώ το αναλογικό τηλέφωνο για πολλά χρόνια αποτέλεσε δημόσιο αγαθό ακόμη και στη φιλελεύθερη Βόρεια Αμερική, λειτουργώντας ως ένα βαθμό σαν μέσο αναδιανομής (Noam, 1992), οι νέες τηλεπικοινωνίες υπακούουν στους νόμους της ελεύθερης αγοράς. Φυσικά, τα προηγμένα ακριβά δίκτυα οπτικών ινών, κινητής τηλεφωνίας, πρόσβασης στο διαδίκτυο κ.λπ., ελεύθερα από οποιοδήποτε κοινωνικό περιορισμό, απλώνονται στις κατάλληλες περιοχές, με καπιταλιστικά κριτήρια (Graham, 1997, 1999). Έτσι οι τηλεπικοινωνιακές εταιρείες συνδέουν τα C.B.D. των μητροπόλεων απευθείας με τα ακριβά επιχειρηματικά προάστια, αγνοώντας τις περιοχές που μεσολαβούν. «Η σύγχρονη υπεροχή του χώρου των ροών έναντι του χώρου των τόπων εισάγει τον ενδομητροπολιτικό δυϊσμό ως την πιο σημαντική μορφή κοινωνικού αποκλεισμού» (Castells, 1992). Ανάμεσα στους καλοσχεδιασμένους κόμβους της δικτυακής μητρόπολης μεσολαβούν κενά διαστήματα, «περιθωριοποιημένα, ξεχασμένα, ανέκφραστα, πρακτικά αόρατα» (Boyer, 1996). Οι περιοχές αυτές αποκαλούνται από τον Castells «μαύρες τρύπες» του πληροφοριακού καπιταλισμού, στις οποίες οι διάφορες μορφές αποκλεισμού αλληλοτροφοδοτούνται, καθιστώντας σχεδόν αδύνατη την απόδραση από αυτές (Castells, 1996). Σε αυτές τις γειτονιές, η συρρίκνωση του χώρου και του χρόνου μεταφράζεται σε «σκοτωμένο χρόνο και κανένα απολύτως χώρο να πας» (Thrift, 1995, από Aurigi, 1997).

Δεν είναι όμως μόνο η διαθεσιμότητα των δικτύων ή η έλλειψή της που προκαλεί την άνιση δυνατότητα πρόσβασης στα τηλεπικοινωνιακά μέσα. Τα αυξημένα τιμολόγια που επιβάλλουν οι ιδιωτικές επιχειρήσεις και ο ακριβός εξοπλισμός καθιστούν πολυτέλεια τη χρήση τους για σημαντική μερίδα του αστικού πληθυσμού. Επιπρόσθετα, η δυνατότητα πρόσβασης δεν εξασφαλίζει και ίσα δικαιώματα στη χρήση. Οι τάσεις ιδιωτικοποίησης και εμπορευματοποίησης των πάντων αντανακλώνονται πλέον και στον εικονικό χώρο, προσανατολίζοντας τη λειτουργία του σε κουμπιά του τύπου «Πατήστε για να αγοράσετε» (Calabrese και Borchert, 1996, από Aurigi, 1997). Είναι ειρωνεία ότι, ενώ υπάρχει πλέον η δυνατότητα για διανομή της πληροφορίας με τον πιο εύκολο και φθινό τρόπο παρά ποτέ, χρησιμοποιείται όχι για να διευκολύνει αλλά για να περιορίσει τη ροή των πληροφοριών, με κερδοσκοπικά κριτήρια (Roszak, 1994, από Graham

και Marvin, 1996). Καθώς η πληροφορία έχει γίνει ο ζωτικότερος πόρος και το επίκεντρο της οικονομίας της οικουμενικής πόλης, πουλιέται σε κάποια τιμή και η πρόσβαση σε αυτήν εξαρτάται από τη δυνατότητα πληρωμής (Graham και Marvin, 1996). Η ταχύτητα στην απόκτηση των δεδομένων επίσης ποικίλλει ανάλογα με το τιμολόγιο της σύνδεσης. Ο Mitchell παρομοιάζει το ρόλο του είδους της πληροφορίας και της ταχύτητας ροής στη διαμόρφωση των τιμών της σύνδεσης στον εικονικό χώρο με το ρόλο που έχει ο τόπος στη διαμόρφωση των τιμών της παραδοσιακής κτηματογορίας.² Η σύνδεση επομένως με τα παγκόσμια ηλεκτρονικά δίκτυα δεν συνεπάγεται και συμμετοχή σε μια κοινότητα, έστω και εικονική, ούτε οδηγεί κατ' ανάγκη σε χρήσιμη ανταλλαγή πληροφοριών και απόψεων (Aurigi, 1997· Massey, 1993). Άνθρωποι που χρησιμοποιούν καθημερινά ως εργαλείο το διαδίκτυο μπορεί απλά να αναλαμβάνουν εργασίες ρουτίνας ως πληροφοριακοί εργάτες, χωρίς να είναι σε θέση να έχουν κανενός είδους δυνατότητα ελέγχου (Massey, 1993).

Ο Aurigi διακρίνει στην κοινωνία της πληροφοριακής πόλης τρεις κατηγορίες. Η πρώτη αποτελείται από τις προνομιούχες ομάδες που απολαμβάνουν πλήρη οφέλη από τα διεθνή τηλεματικά δίκτυα. Στελέχη πολυεθνικών οργανισμών και επαγγελματίες αιχμής χρησιμοποιούν τη συρρίκνωση του χώρου και του χρόνου για να εξοικονομήσουν κέρδη και να εξασφαλίσουν τη διατήρηση και την ενίσχυση της κυριαρχίας τους (Massey, 1993).³ Η δεύτερη κατηγορία αποτελείται, κατά τον Aurigi, από τους χαμηλόμισθους εργαζόμενους που μοιάζουν περισσότερο να χρησιμοποιούνται από τη νέα τεχνολογία παρά να τη χρησιμοποιούν. Η περιορισμένη κινητικότητα αυτών των ομάδων στον πραγματικό χώρο αντανakλάται και στον εικονικό, όπου οι δυνατότητές τους αφορούν παθητική κατανάλωση ελάχιστου εύρους πληροφορίας (Calabrese και Borchert, 1996, από Aurigi, 1997). Στην τελευταία κατηγορία ανήκουν οι μειονεκτικές ομάδες, που, ζώντας σε περιθωριοποιημένες συνοικίες των μεγαλουπόλεων, δεν έχουν πρακτικά καμία πρόσβαση στα νέα τηλεπικοινωνιακά συστήματα «από σταθερό τηλέφωνο και πάνω» (Aurigi, 1997). Σύμφωνα με τους Graham και Marvin, σε κάποιες συνοικίες των δυτικών μεγαλου-

2. Η άποψη αυτή παραπέμπει και στη θέση του Castells για μετάβαση από το χώρο των τόπων (space of places) στο χώρο των ροών (space of flows) (Castells, 1992· Castells, 1996).

3. Για παράδειγμα, τα χρηματιστήρια των τριών κυρίαρχων «οικουμενικών πόλεων», της Ν. Υόρκης, του Λονδίνου και του Τόκιο, είναι προγραμματισμένα έτσι ώστε να λειτουργούν σαν ένα ενιαίο δικτυακό χρηματιστήριο, διαρκώς ανοιχτό.

πόλεων, η κατοχή σταθερού τηλεφώνου ανά νοικοκυριό δεν ξεπερνά το 30% (Graham και Marvin, 1996). Άλλοι μελετητές, όπως η Massey και οι Graham και Marvin, μιλούν για πόλωση της αστικής κοινωνίας και του εικονικού χώρου, ενοποιώντας πρακτικά τη δεύτερη με την τρίτη κατηγορία. «Ο τρόπος με τον οποίο οι τηλεπικοινωνίες επιδρούν στην κοινωνία της πόλης αντανάκλα αλλά και ενισχύει την πόλωσή της». Ενώ πλεονεκτικές ομάδες εξασφαλίζουν πλήρη πρόσβαση και πλήρη οφέλη, άλλες αποκλείονται από τη χρήση τους, λόγω έλλειψης δικτύων, λόγω κόστους σύνδεσης ή εξαιτίας της έλλειψης εκπαίδευσης στη χρήση τους. Στις ομάδες αυτές φωτογραφίζονται οι άνθρωποι με χαμηλή μόρφωση, οι «ψηφιακά αναλφάβητοι», οι εθνικές μειονότητες καθώς και άνθρωποι ηλικιωμένοι και με ειδικές ανάγκες. Κατά περίεργη ειρωνεία, οι άνθρωποι που θα μπορούσαν να απολαύσουν τα σημαντικότερα οφέλη από τη διείσδυση της νέας τηλεπικοινωνιακής τεχνολογίας στη ζωή της πόλης είναι ακριβώς εκείνοι που αποκλείονται και καταδικάζονται να αντιμετωπίσουν περαιτέρω περιθωριοποίηση από τις πηγές της δύναμης, της εργασίας και της πληροφόρησης.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΩΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΕΙΚΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ ΧΩΡΟ

Ο πραγματικός και εικονικός χώρος των σύγχρονων μεγαλουπόλεων εμφανίζουν παράλληλες τάσεις κοινωνικής και χωρικής πόλωσης (Graham και Marvin, 1996). Δεν πρόκειται για απλή αντανάκλαση των φαινομένων του πραγματικού στον εικονικό χώρο αλλά για αλληλεπίδραση, που προκαλεί συχνά και τη διαμόρφωση κοινωνικών τάσεων καθοδηγούμενων από τις κοινωνικές σχέσεις που επικρατούν στα ηλεκτρονικά δίκτυα.

Παρά τις ελάχιστες αντίθετες απόψεις που έχουν διατυπωθεί, γίνεται πλέον σαφές ότι η διείσδυση της νέας τεχνολογίας στην κοινωνία της πόλης είναι πολωτική. Η πρόσβαση και η δυνατότητα χρήσης των προηγμένων τεχνολογιών είναι από τα σημαντικότερα κριτήρια επαγγελματικής αξιολόγησης (Castells, 1996), που διαμορφώνουν την επαγγελματική και κατ' επέκταση την κοινωνική ιεραρχία. Ακόμη και οι μορφές τηλε-εργασίας, που προωθούνται ως «απελευθερωτικές» για τους εργαζόμενους, υποβοηθούν την ενίσχυση της άτυπης εργασίας, ενώ απομονώνουν τους εργαζόμενους από τα συνδικαλιστικά όργανα «κάνοντάς τους εύκολη λεία για εκμετάλλευση» (Graham και Marvin, 1996). Πολλοί μελετητές συμφωνούν ότι η σχέση των πολιτών με τις νέες τεχνολογίες είναι ή δεν είναι

αξιοποίησιμη (Massey, 1993· Graham και Marvin, 1996), αφού τους παρέχουν, αντίστοιχα, τη δυνατότητα ή να εδραιώσουν τη θέση τους ή να περιθωριοποιηθούν περαιτέρω, υπονοώντας έτσι συνθήκες πόλωσης. Η Boyer παραλληλίζει την πόλωση που προκαλεί η νέα τεχνολογία με τη «φιλοσοφία» των υπολογιστών: 1/0, on/off (Boyer, 1996). Αν και το κριτήριο γνώσης ή άγνοιας της χρήσης της νέας τεχνολογίας μοιάζει να μην ταυτίζεται με τα γνωστά ως τώρα κριτήρια κοινωνικής πόλωσης (π.χ., χρώμα, εθνότητα, φύλο),⁴ τελικά οι γνωστές περιθωριοποιημένες ομάδες είναι εκείνες που έχοντας μικρότερη δυνατότητα εκπαίδευσης βρίσκονται μοιραία και στο τεχνολογικό περιθώριο. Για παράδειγμα, ένας άνθρωπος με κινητικά προβλήματα είναι πιο εύκολο να καταλάβει μια καλοπληρωμένη επαγγελματική θέση αν έχει την κατάλληλη κατάρτιση σε θέματα νέας τεχνολογίας, είναι όμως αντικειμενικά δυσκολότερο για τον άνθρωπο αυτόν να αποκτήσει την κατάρτιση αυτή. Έτσι, η ανισότητα της κοινωνίας διαιωνίζεται στην πληροφοριακή πόλη. Επιπλέον, ο νέος μηχανισμός κοινωνικού διαχωρισμού που βασίζεται στην ύπαρξη ή την ανυπαρξία τηλεπικοινωνιακών υποδομών συσχετίζεται με φαινόμενα κοινωνικής πόλωσης, αφού οι κάτοικοι των «καλών, δικτυωμένων» περιοχών ανανεώνουν ευκαιρίες επαγγελματικής και εισοδηματικής αναβάθμισης, ενώ εκείνοι των αγνοημένων περιοχών στερούνται συνήθως τις ευκαιρίες αυτές.

Η σχέση του κοινωνικού διαχωρισμού με τη διείσδυση της νέας τεχνολογίας στις συναλλαγές της πόλης αποδεικνύεται σύνθετη και δεν περιορίζεται στη διαθεσιμότητα των δικτύων, που μπορεί να χαρακτηριστεί ως η πρωτογενής μορφή κοινωνικού διαχωρισμού που εισάγεται στην πόλη λόγω της διάδοσης των τηλεπικοινωνιών. Δυνητικά η δυνατότητα τηλεεργασίας, ένα φαινόμενο με ιδιαίτερη δυναμική στις οικουμενικές πόλεις, θα μπορούσε και να καταργήσει κάποιες παραδοσιακές μορφές κοινωνικού διαχωρισμού. Σύμφωνα με τον Mitchell, «η γεωγραφία είναι πεπρωμένο». Δημιουργεί άμεσες εντυπώσεις για το εισόδημα ή τη θέση στην κοινωνική ιεραρχία, προσφέροντας ή στερώντας ευκαιρίες. Αντίθετα, «δεν υπάρχει καλύτερη ή χειρότερη ηλεκτρονική διεύθυνση». Ο ίδιος βέβαια ανατρέπει στη συνέχεια το επιχείρημα αυτό, παραδεχόμενος ότι όλοι οι χρήστες των δικτύων δεν έχουν τις ίδιες δυνατότητες πρόσβασης στην

4. Η ανάδειξη του κριτηρίου γνώσης της χρήσης της νέας τεχνολογίας ως του σημαντικότερου ίσως επαγγελματικού προσόντος στην αγορά εργασίας ήταν το επιχείρημα των αισιόδοξων μελετητών για άρση των κοινωνικών ανισοτήτων, τουλάχιστον εκείνων που έχουν ως βάση τα «παραδοσιακά κριτήρια».

πληροφόρηση. Οι άστεγοι καθώς και οι κάτοικοι των περιοχών χωρίς υποδομές είναι βέβαια «ανύπαρκτοι στον ηλεκτρονικό χώρο». Ο Mitchell καταλήγει ότι υπάρχει ο κίνδυνος να αποτελείται η πόλη από προνομιούχες καλά δικτυωμένες περιοχές περικυκλωμένες από νέας μορφής γκέτο όπου δεν θα γίνονται επενδύσεις σε πληροφοριακή υποδομή και ελάχιστες οικονομικές ευκαιρίες θα μπορούν να βρεθούν (Mitchell, 1999). Σύμφωνα πάντως με άλλους μελετητές έτσι περιγράφεται η ήδη υφιστάμενη κατάσταση στις σύγχρονες μητροπόλεις (Castells, 1996· Boyer, 1996).

Στην πραγματικότητα η συνδεσιμότητα κάποιας περιοχής στα τηλεπικοινωνιακά δίκτυα είναι ένα από τα βασικότερα κριτήρια χωροθέτησης των επιχειρήσεων (Newton, 1991). Επειδή οι τηλεπικοινωνίες εξυπηρετούν με τον καλύτερο τρόπο τα συμφέροντα των πολυεθνικών ομίλων, εξασφαλίζοντας την ευελιξία, αναπτύχθηκαν αρχικά στις περιοχές όπου συγκεντρώνονταν τα στρατηγεία αυτών των επιχειρήσεων. Από τα «έξυπνα κτήρια», τα δίκτυα εξαπλώθηκαν στα έξυπνα «οικοδομικά τετράγωνα» και στη συνέχεια σε αρκετά μεγαλύτερες περιοχές της μεγαλόπολης, που περιλαμβάνουν σχεδόν απαραίτητα τα επιχειρηματικά κέντρα και καλά επιλεγμένες περιοχές, σύμφωνα με τη ζήτηση. Έτσι, οι νέες υποδομές ενισχύουν πρωτογενώς τις γνωστές μορφές κοινωνικού διαχωρισμού, ενώ, προκαλώντας σημαντική αύξηση στην τιμή της γης όπου υπάρχουν, οδηγούν και στη δευτερογενή εμφάνιση τέτοιων φαινομένων. Για το λόγο αυτό αποτελούν ένα εργαλείο με διφορούμενη συμπεριφορά για τον πολεοδομικό σχεδιασμό.⁵

Ένα από τα αποτελέσματα της εξάπλωσης των τηλεπικοινωνιών στο χώρο της πόλης και στις λειτουργίες της είναι η αυξανόμενη «ελιτικοποίηση της αγοράς» (Graham και Marvin, 1996). Υποκαταστήματα υπηρεσιών και επιχειρήσεων κλείνουν σταδιακά από τις θεωρούμενες ως μη αποδοτικές περιοχές, για τις οποίες απομένουν μόνο οι τηλε-συναλλαγές. Για παράδειγμα, προωθώντας τις υπηρεσίες «tele-banking» αρκετές τράπεζες στο Ηνωμένο Βασίλειο προχώρησαν σε κατάργηση υποκαταστημάτων τους (Graham και Marvin, 1996). Έρευνα του 1996 στο Μπέρμινγχαμ έδειξε ότι πέντε από τους τριανταεννέα συνολικά τομείς της πόλης δεν είχαν πλέον ούτε μία τράπεζα, ενώ άλλοι έξι είχαν μόνο μία. Το φαινόμενο αυτό θεωρείται ότι είναι πολύ εντονότερο στο Λονδίνο και τις υπόλοιπες οικουμε-

5. Για παράδειγμα, η εγκατάστασή τους για λόγους ανάπτυξης και έλξης νέων δραστηριοτήτων σε υποβαθμισμένες περιοχές μπορεί να οδηγήσει σε μορφές κοινωνικής μετατόπισης (gentrification), αποτελώντας τελικά μηχανισμό κοινωνικού διαχωρισμού.

νικές πόλεις. Ο κοινωνικός διαχωρισμός που προωθείται από τέτοιου είδους πολιτικές προβλέπεται να ενταθεί από τη διαφαινόμενη τάση επέκτασης αυτών των πολιτικών ακόμη και σε υπηρεσίες πρώτης ανάγκης. Υποκαταστήματα αλυσίδων εμπορίας τροφίμων κλείνουν από τις φτωχές συνοικίες των βρετανικών και αμερικανικών πόλεων, για να αναβαθμιστούν τα υπάρχοντα ή να ανοίξουν νέα καταστήματα σε προσεκτικά επιλεγμένες περιοχές (Graham και Marvin, 1996). Για τους κατοίκους των «αδικημένων» περιοχών προβάλλεται ως λύση η δυνατότητα τηλε-εμπορίου. «Άνθρωποι ανήμποροι να πραγματοποιήσουν τέτοιες συναλλαγές επαφίενται στην καλή διάθεση των άλλων» (Ducatel, 1994). Ειρωνικά πρόκειται για τους ανθρώπους που θα είχαν το μεγαλύτερο όφελος από τις τηλε-υπηρεσίες, αν βέβαια είχαν πρόσβαση σε αυτές. Η άνιση κατανομή ακόμη και βασικών αστικών εξυπηρετήσεων μέσα στο χώρο της πόλης αποτελεί επιπλέον μηχανισμό ανάπτυξης κοινωνικού διαχωρισμού.

Άλλες απόψεις συνδέουν τον κοινωνικό διαχωρισμό και με την προηγμένη δυνατότητα που προσφέρει η νέα τεχνολογία για έλεγχο και αστυνόμευση της πόλης. Κλειστά καλωδιακά κυκλώματα εγκαθίστανται σε επιλεγμένες αστικές περιοχές, αίροντας ακόμη και την ανάγκη φυσικής αστυνομικής παρουσίας (Graham και Marvin, 1996). Εξοπλισμός αυτού του είδους έχει εγκατασταθεί και εγκαθίσταται διαρκώς στα επιχειρηματικά κέντρα των μεγάλων μητροπόλεων, τα ακριβά προάστια και τις τουριστικές αστικές περιοχές. Με αυτόν τον τρόπο το έγκλημα εξωθείται προς τις περιοχές που δεν εξοπλίζονται με ανάλογη τεχνολογία, υποβαθμίζοντάς τες. Είναι προφανές ότι η επιλεκτική εγκατάσταση των προηγμένων συστημάτων ασφαλείας επηρεάζει το φαινόμενο του κοινωνικού διαχωρισμού, μέσα από την επίδραση που ασκεί στην απόφαση για αγορά κατοικίας και χωροθέτηση δραστηριοτήτων.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ: ΕΝΑ ΖΗΤΗΜΑ ΠΡΟΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

Στο πλαίσιο που ορίζεται από τις μέχρι τώρα προσεγγίσεις της σχέσης νέα τεχνολογία και κοινωνική οργάνωση της πόλης, ιδιαίτερα ενδιαφέρον ζήτημα αποτελεί ο βαθμός κατά τον οποίο τα επιμέρους θέματα που συνθέτουν τη σχέση της νέας τεχνολογίας με την ανάπτυξη της σύγχρονης πόλης αφορούν ή όχι την ελληνική πραγματικότητα. Παρά την «παραδοσιακή» τεχνολογική υστέρηση της Ελλάδας σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες του δυτικού κόσμου, θα ήταν λάθος να προεξοφλήσουμε ότι στις

ελληνικές πόλεις δεν υφίστανται επιπτώσεις ανάλογες με τις προαναφερθείσες. Η διεθνοποίηση της οικονομίας αλλά και η δυναμική της ίδιας της νέας τεχνολογίας φέρουν και τις ελληνικές πόλεις κοντά στο επίκεντρο των αλλαγών που σημειώνονται.

Οι έμμεσες επιπτώσεις που οφείλονται στην οικονομική αναδιάρθρωση είναι ήδη ορατές, ιδιαίτερα στις πόλεις εκείνες που παραδοσιακά διατηρούσαν υψηλό ποσοστό απασχόλησης στο δευτερογενή τομέα (Πετράκος και Οικονόμου, 1999). Παρά το γεγονός αυτό, η τριτογενοποίηση της παραγωγής έχει ως φαινόμενο μικρότερη ένταση στη χώρα μας, εξαιτίας του ατελούς ελληνικού κύκλου της βιομηχανοποίησης που δεν κατέστησε ποτέ τις ελληνικές πόλεις κατεξοχήν βιομηχανικές (Λυμπεράκη και Μουρίκη, 1996). Αναπόφευκτες ωστόσο παραμένουν οι κοινωνικές προεκτάσεις της νέας οικονομικής οργάνωσης. Η αύξηση της ανεργίας και η ένταση των κοινωνικών ανισοτήτων είναι βέβαια φαινόμενα γνωστά και στον ελληνικό χώρο (Μαλούτας, 2000).

Ανεξερεύνητες όμως παραμένουν, ως προς το είδος και την έκτασή τους, οι άμεσες κοινωνικές επιπτώσεις της νέας τεχνολογίας στις ελληνικές πόλεις, εκείνες δηλαδή που οφείλονται στον τρόπο με τον οποίο η τελευταία διεισδύει στον αστικό τρόπο ζωής. Η διαρκώς αυξανόμενη διάδοση της χρήσης του διαδικτύου και των νέων μορφών τηλεπικοινωνίας δεν είναι σαφές αν έχει προκαλέσει αλλαγές στα ελληνικά αστικά κοινωνικά δίκτυα, ανάλογες με εκείνες που αναφέρονται στη διεθνή βιβλιογραφία για τις δυτικοευρωπαϊκές και κυρίως τις αμερικανικές πόλεις. Αν θελήσουμε να αξιολογήσουμε κατά πόσο η όξυνση ή η μείωση των χωροκοινωνικών διαφοροποιήσεων κατευθύνεται από –ή έστω συσχετίζεται με– τη χρήση της νέας τεχνολογίας, θα σημειώσουμε ότι τα συμπεράσματα της διεθνούς εμπειρίας όπως εμφανίζονται στη σχετική βιβλιογραφία είναι πολύτιμα, εφόσον οι ελληνικές πόλεις δεν διακρίνονται μέχρι στιγμής για την πρωτοπορία τους σε θέματα τεχνολογικής αιχμής.

Η αξιοποίηση της διεθνούς εμπειρίας στην περίπτωση αυτή έχει να κάνει με την ανάδειξη συγκεκριμένων φαινομένων ή ζητημάτων που αποδεικνύεται ότι στοιχειοθετούν την αλληλεπίδραση της νέας τεχνολογίας με την κοινωνική ανισότητα και μπορούν να αποτελέσουν τις υποθέσεις εργασίας ή/και το αντικείμενο εμπειρικής διερεύνησης για τις ελληνικές πόλεις. Τέτοια ζητήματα είναι ο βαθμός διείσδυσης των τηλεπικοινωνιών στην εργασία και τις αστικές συναλλαγές, τα κοινωνικά γνωρίσματα του «εικονικού χώρου», η διαθεσιμότητα και η κατανομή των δικτύων και των παροχών προηγμένων τηλεπικοινωνιακών συστημάτων στο χώρο της πόλης, ο βαθμός εξοικείωσης των επιμέρους κοινωνικών ομάδων με τη

χρήση της νέας τεχνολογίας, καθώς και η τυχόν εμφάνιση και στις ελληνικές πόλεις φαινομένων όπως η «ελιτοποίηση» της αγοράς και η άνιση κατανομή των καθημερινών αστικών εξυπηρετήσεων.

Ο προσανατολισμός μιας τέτοιας εμπειρικής έρευνας στην Αθήνα μοιάζει βέβαια αναπόφευκτος: είναι η μόνη ίσως ελληνική πόλη που διαθέτει ικανό πληθυσμιακό μέγεθος ώστε να προκύψουν και να παρατηρηθούν τα εν λόγω φαινόμενα, ενώ επίσης αποτελεί το αδιαμφισβήτητο κέντρο όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων της χώρας. Έτσι, είναι φυσικό τα όποια νέα φαινόμενα να παρουσιάζονται πρώτα στην Αθήνα και στη συνέχεια –συχνά αποδυναμωμένα– να διαχέονται προς τις υπόλοιπες μεγάλες πόλεις.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως είναι φυσικό, η ηλεκτρονική επανάσταση της εποχής μας επηρεάζει ποικιλότροπα τη σύγχρονη πόλη. Το οικονομικό υπόβαθρο της πόλης αναδιαρθρώνεται, με την οικονομία να στρέφεται κυρίως γύρω από τον άξονα της πληροφορίας. Ο ρόλος των μεγάλων μητροπόλεων στη νέα οικονομική πραγματικότητα όχι μόνο δεν υποβαθμίζεται αλλά ενισχύεται, γεγονός που σχετίζεται με τη διαμόρφωση των πολυσύνθετων αστικών σχηματισμών που αναφέρονται ως «οικουμενικές πόλεις».

Τα φαινόμενα κοινωνικής ανισότητας που εμφανίζονται στις πόλεις αυτές έχουν ως αιτία –ή έστω ενισχύονται από– τη διείσδυση της νέας τεχνολογίας στην οικονομία, την εργασία και τις καθημερινές αστικές συναλλαγές. Κύρια αιτία για τη σχέση αυτή αποτελεί η άνιση κατανομή των υποδομών της νέας τεχνολογίας, των προϊόντων της και της γνώσης για τη χρήση τους, που ενισχύεται από τη σταδιακή ιδιωτικοποίηση των υποδομών. Η δυνατότητα ή μη σύνδεσης στα τηλεπικοινωνιακά δίκτυα καθώς και η γνώση ή η άγνοια για τη χρήση τους χαρακτηρίζουν τους ανθρώπους και τους τόπους μέσα στην πόλη, προσφέροντας, ή αντίστοιχα στερώντας, ευκαιρίες.

Μέσα από τη διαδικασία αυτή, η νέα τεχνολογία προωθεί φαινόμενα επαγγελματικής πόλωσης, κοινωνικής πόλωσης και κοινωνικού διαχωρισμού που επεκτείνονται από τον πραγματικό στον εικονικό χώρο. Δεν πρόκειται για αντανάκλαση των φαινομένων του πραγματικού στον εικονικό χώρο ή το αντίστροφο, αλλά για μια σχέση διαρκούς αλληλεπίδρασης που τελικά ενισχύει περαιτέρω τα πολωτικά φαινόμενα. Για τους λόγους αυτούς, «η μελλοντική αλλά και η σύγχρονη πόλη μοιάζει έντονα πολωμένη και άδικη, τόπος που κυριαρχείται από ακραίες ανισότητες

που υποστηρίζονται από τη χρήση της τηλεματικής από τους τεχνοκράτες, με στόχο τη διατήρηση της ισχύος τους» (Graham και Marvin, 1996).

Φυσικά, η ανισότητα δεν είναι εγγενές χαρακτηριστικό της τηλεματικής, όπως δεν περιέχεται εξ ορισμού και σε καμία άλλη μορφή τεχνολογίας. Η εφαρμοζόμενη πολιτική για τη διάδοση και τη χρήση της είναι εκείνη που καθορίζει τελικά αν θα λειτουργήσει προς την άρση ή την ενίσχυση των ανισοτήτων. Η υφιστάμενη κατανομή της χρήσης των προϊόντων νέας τεχνολογίας στις επιμέρους κοινωνικές ομάδες και η παρατηρούμενη διαστική και ενδοαστική ανισότητα στην πρόσβαση σε σύγχρονες υποδομές μειώνουν τα περιθώρια για αισιόδοξες προβλέψεις. Η αυξανόμενη ιδιωτικοποίηση των τηλεπικοινωνιακών υποδομών και η σταδιακή εμπορευματοποίηση του διαδικτύου ενισχύουν περαιτέρω την απαισιόδοξη πρόβλεψη για μια πόλη πολωμένη και άνηση. Φαίνεται ότι η πολυσυζητημένη «κοινωνία της πληροφορίας» έχει τελικά κληρονομήσει από τη βιομηχανική κοινωνία τα στοιχεία της ανισότητας, πολλαπλασιάζοντάς τα.

Η αναγνώριση αυτών των στοιχείων της ανισότητας, ο ποσοτικός και ποιοτικός προσδιορισμός τους και η χωρική αποτύπωσή τους είναι βέβαια αναπόσπαστο τμήμα της προσπάθειας για την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων της σύγχρονης πόλης. Αν εστιάσουμε στην ελληνική πραγματικότητα, βλέπουμε ότι ο ρόλος της νέας τεχνολογίας στη διαμόρφωση των αστικών κοινωνικών δικτύων αποτελεί ζήτημα προς διερεύνηση, προκειμένου να αξιολογηθούν οι νέες μορφές κοινωνικής ανισότητας που αναδύονται στην εποχή της πληροφοριακής επανάστασης. Σε αυτή την ερευνητική διαδικασία είναι ιδιαίτερα χρήσιμα τα συμπεράσματα που καταγράφονται στη διεθνή βιβλιογραφία, αφού μέσα από τα παραδείγματα των μεγάλων δυτικών πόλεων αναδεικνύονται σύγχρονα φαινόμενα που μπορούν να αποτελέσουν τους άξονες των υποθέσεων εργασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Aurigi A., 1997, «Urbanizing cyberspace?», *City*, (7), May.
- Batty M., 1991, «Urban Information Networks: The Evolution and Planning of Computer-Communications Infrastructure», στο *Cities of the 21st Century*, London, Longman Cheshire.
- Boyer C., 1996, *Cybercities*, New York, Princeton Architectural Press.
- Castells M., 1992, *Dual city*, Russell Sage Foundation.
- Castells M., 1996, *Information Age. I. The rising network society*, Oxford, Blackwell.
- Fourkas V., 1997, «Urbanising Cyberspace: The Development of Virtual Cities and their Potential to Real Cities», στα πρακτικά του συνεδρίου *Urban Regional Environmental Planning and Informatics to Planning in an Era of Transition*, Αθήνα, Οκτώβριος.

- Graham S., 1999, «Global Grids of Glass», *Urban Studies*, May.
- Graham S., 1997, «Liberalized Utilities, New Technologies and Social Polarization», *European Urban and Regional Studies*, (4), April.
- Graham S., Marvin S., 1996, *Telecommunications and the City*, Routledge.
- Hall P., 1991, «Moving Information: a Tale of Four Technologies», στο *Cities of the 21st Century*, London, Longman Chesire.
- Harvey D., 1989, *The Condition of Post-Modernity*, Blackwell.
- Knight R., Gappert G., 1989, *Cities in a Global Society*, Sage.
- Λυμπεράκη Α., Μουρίκη Α., 1996, *Η αθόρυβη επανάσταση*, Αθήνα, Gutenberg.
- Μαλούτας Θ. (επ.), 2000, *Οι πόλεις. Κοινωνικός και οικονομικός άτλας της Ελλάδας*, Αθήνα-Βόλος, ΕΚΚΕ – Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Massey D., 1993, «Power-Geometry and a Progressive Sense of Place», στο *Mapping the Futures: Local Cultures, Global Change*, Routledge.
- Mitchell W., 1999, *City of Bits*, The MIT Press.
- Μοδινός Μ., Ευθυμίουπουλος Η., 2000, *Η βιώσιμη πόλη*, Αθήνα, Στοχαστής.
- Moss M., 1991, «The Information City in the Global Economy», στο *Cities of the 21st Century*, London, Longman Chesire.
- Newton K., 1991, «A Dual Approach to Technology Policy», στο *Cities of the 21st Century*, London, Longman Chesire.
- Noam E., 1992, *Telecommunications in Europe*, Oxford University Press.
- Πετράκος Γ., Οικονόμου Δ., 1999, «Διεθνοποίηση και διαρθρωτικές αλλαγές στο ευρωπαϊκό σύστημα αστικών κέντρων», στο Οικονόμου Δ. και Πετράκος Γ. (επ.), *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων*, Βόλος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg.
- Sassen S., 1991, *The Global City*, Princeton University Press.
- Schuler D., 1996, *New Community Networks: Wired for Change*, Addison Wesley.
- Σκάγιαννης Π., 1999, «Πόλεις και τηλεπικοινωνίες», στο Οικονόμου Δ. και Πετράκος Γ. (επ.), *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων*, Βόλος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg.
- Soja E., 1992, «Poles Apart: Urban Restructuring in New York and Los Angeles», στο Castells M., *Dual city*, Russell Sage.